

Kujtim Kasami, PhD¹

UDC: 347.61/.64:340.13
392.3/.5

FAMILJA - FAKTOR I RËNDËSISHËM I EDUKIMIT NË EDUKIM ETIK

СЕМЕЙСТВО - ВАЖЕН ФАКТОР ВО ВОСПИТУВАЊЕТО ВО ЕТИЧКОТО ОБРАЗОВАНИЕ

THE FAMILY - AN IMPORTANT FACTOR IN ETHICAL EDUCATION

Abstract

Human society is an association of a number of distinct and specific individuals who, by forming wider and narrower communities, create the necessary conditions to meet their economic, social, spiritual, moral, creative, and other needs.

One of the key goals of education-and a major focus of educational thinking-is to help individuals meet their need for socialization by integrating into both smaller and larger communities (like family, school, groups with shared beliefs, the workplace, etc.), so they can grow into responsible and virtuous people who actively participate in and contribute to society.

Education and learning, the process of forming a person, is a concept that brings the human being closer to the higher existence. Education is a delicate, complex, and long-term process influenced by many factors that can have both positive and negative impacts. Education itself-and moral education in particular-are also highly complex processes whose success depends on a multiple factors.

The most important factors in moral and ethical education are the family, the school, and the social environment. Each of these factors involves various forms and nuances of pedagogical action and moral influence.

Keywords: *family, ethical action and ethical education, family and educational institutions.*

¹ Doktor për shkenca sociale, drejtimi shkenca politike, moduli: Demokracia në kushtet e globalizimit.

Familja

Komponenti i parë dhe më i rëndësishëm në procesin e edukimit etik është familja. Është qeliza bazë e bashkësisë shoqërore dhe themeli i procesit arsimor. Familja është kthyer në një faktor të rëndësishëm në edukimin e fëmijëve dhe të rinjve që nga koha kur nga një bashkësi e natyrshme njerëzish u shndërrua në një qelizë bazë të jetës individuale dhe shoqërore. Roli i familjes nuk kufizohet vetëm në edukimin në kuptimin e ngushtë, por është një dimension themelor i gjithë jetës së individit.

Familja dhe njerëzit brenda saj

“Familja është një nga format më të rëndësishme të shoqërimit njerëzor. Edhe pse ajo ka pasur forma të ndryshme gjatë historisë, familja ka qenë gjithmonë forma e parë shoqërore e ekzistencës njerëzore. Njeriu lind në familje, rritet në të.”

Familja është e para, dhe në fillim të jetës së çdo njeriu, i vetmi faktor edukues. Në familje fëmija jeton dhe fiton përvojat dhe njohuritë e para morale dhe këtu ndërton zakonet e para të sjelljes dhe veprimit etik. Familja është rrënja e personalitetit të ardhshëm dhe karakteri i tij. Familja është ajo, që një person hyn në marrëdhënie me njerëzit e tjerë dhe botën e jashtme, shumë prej të cilave kanë një karakter të qëndrueshëm. “Mënyra në të cilën një person përjeton fillimisht një përvojë, luan një rol shumë të rëndësishëm në çdo përvojë të mëvonshme të të njëjtit lloj, dhe kjo sigurisht që vlen për përvojën morale.”²

Prindërit e rrisin dhe e drejtojnë fëmijën që në moshë të vogël, vendosin kërkesat dhe ndalesat e para, japin vlerësimet e para për sjelljen e fëmijës dhe shqiptojnë lavdërimet dhe ndëshkimet e para. Edhe sot, në fillim të mijëvjeçarit të tretë, familja vazhdon të luajë një rol të jashtëzakonshëm në përgatitjen e të riut për të përballuar të gjitha veçoritë dhe rreziqet që sjell mënyra moderne e jetesës. “Reptësia morale ka zënë edhe një herë marrëdhëniet martesore (por tani nga të dyja palët), askush nuk e lë fëmijën në rrugë pa këshilla. Duhet të kujtojmë se duhet të jemi me moral - përndryshe nuk ka kuptim të bëjmë asgjë, nuk do të ketë më jetë të gjatë në këtë planet.”³

Në edukimin etik, në formimin e qëndrimeve dhe pikëpamjeve të të riut në komunikimin e ndërsjellë dhe në ndërgjegjësimin për normat morale dhe respektimin e tyre, përveç babait dhe nënës dhe anëtarëve të tjerë të familjes, rol shumë të rëndësishëm luajnë edhe gjyshërit, vëllezërit e motrat më të mëdhenj apo më të vegjël.

Gjatë gjithë rritjes dhe edukimit të mëtejshëm, familja mbetet një faktor i rëndësishëm edukativ, një shtyllë e vlerave morale në të cilat ajo beson dhe

² Д-р Радомир Лукић: Социологија морала, Научна knjiga, Београд, 1976, f. 430.

³ Д-р Кирил Темков: Етиката денес, Епоха, Шкуп, 1999, f. 33.

rrënjos në personalitetin e fëmijës, një koordinator midis kërkesave që dalin nga qëllimet dhe detyrat e procesit edukativ dhe aftësive të fëmijës. Familja përfaqëson një amortizues dhe korrigjues të ndikimeve negative, një mbështetës dhe motivues për pranimin e ndikimeve pozitive të mjedisit shoqëror, duke ndërtuar në këtë mënyrë drejtpërdrejt një personalitet moralisht të shëndetshëm, emocionalisht të qëndrueshëm, të vetëdijshëm, të pavarur, të socializuar dhe ambicioz.

“Një nga rolet imanente të familjes, pavarësisht se ku ndodhet (në qytet, fshat, zonë të zhvilluar ose më pak të zhvilluar), është pjesëmarrja e saj në ndërmjetësimin dhe transmetimin e vlerave morale, sociale dhe të tjera të shoqërisë në të cilën jeton.”⁴

Ky ndërmjetësim, transmetim dhe përvetësim i njohurive karakteristike për familjen fillon që në moshë të vogël të fëmijës, në mënyrë të padukshme, gradualisht, duke filluar nga kërkesat dhe ndalesat më të vogla, të para, e deri te mësimet dhe kërkesat serioze në fusha të ndryshme të jetës. Në një periudhë më të gjatë kohore, në fëmijëri, e më pas në rini, në një mjedis mikro-socio-kulturor specifik, grumbullohen dhe formohen qëndrime të caktuara, në radhë të parë ndaj prindërve dhe familjes, e më pas ndaj komunitetit më të gjerë: fqinjëve, të afërmve, shkollës, bashkëmoshatarëve, shoqërisë dhe normave dhe kritereve të saj. “Vlerat e individit dhe familjes janë të ndërthurura. Një familje e mirë do të thotë që anëtarët e saj të ndihen të lirë dhe të bashkuar. Në një familje të mirë, individi e shikon jetën e tij ose të saj si një fakt krijues. Në të njëjtën kohë, familja është baza për mishërimin e detyrës personale të secilit për t’u angazhuar në të mirën e vet dhe të të dashurve të tyre.”⁵

Me lindjen e çdo anëtari të ri në familje, ajo hapet gjithnjë e më shumë ndaj marrëdhënieve me botën e jashtme. Fëmija i parë socializohet në një familje që është natyrshëm më e mbyllur, më e përmbajtur dhe me çdo fëmijë të mëpasshëm familja bëhet më e hapur, ndërsa qarqet e reja të lëvizjes dhe komunikimit zgjerohen dhe hapen. Në këtë mënyrë komunikimi që fillon në familje del nga familja dhe plotësohet nga ndikimi i faktorëve të tjerë të jashtëm, në mënyrë që të gjithë së bashku të ndikojnë në formimin e një personaliteti të pjekur, stabil dhe të qëndrueshëm. Rëndësi të jashtëzakonshme për personalitetin kanë vitet e para të jetës, përvojat më të hershme që fiton një fëmijë. Është e zakonshme që një fëmijë të kalojë shumicën e viteve të para të jetës në familje, në rrethana normale, dhe për këtë arsye roli i prindërve është jashtëzakonisht edukativ dhe etik. Nëpërmjet udhëzimeve dhe ndalimeve të prindërve, fëmija bie në kontakt dhe konflikt me mjedisin, duke formuar kështu egon dhe super-egon e tij.

⁴ Bosiljka Đorđević: Savremena porodica i njena vaspitna uloga, Prosveta, Beograd, 1985, f. 57.

⁵ Светлана Пенева - Весна Бибоска: Семейството - училиште на љубовта (3), Nova Makedonija, Shkup, 12 januar 2001.

Brenda familjes, ekzistojnë disa detyrime të rrepta morale, të cilave u përmbahen anëtarët e saj, edhe kur ata sillen ndryshe në marrëdhëniet jashtë familjes. Vetëdija se individët janë të moralshëm brenda familjes së tyre ka një ndikim pozitiv edhe në sjelljen morale jashtë familjes, duke forcuar disiplinën e përgjithshme morale. Shumë shpesh, një anëtar i familjes shmang shkeljet morale që do të bënte në disa situata, pikërisht nga frika e sanksionit të opinionit publik për të dëmtuar nderin moral dhe reputacionin e familjes, për të shkaktuar fyerje dhe dhimbje ndaj anëtarëve të saj dhe më shpesh, nën ndikimin e familjes, ai vetë adopton disa norma morale që përndryshe nuk mund t'i pranonte. Për shembull, nëse ka dashuri dhe butësi të tepruar midis anëtarëve të një familjeje, kjo mund të çojë në faljen e lehtë të shkeljeve të tyre morale, në kënaqjen dhe lejimin e asaj që është imorale, duke kontribuar kështu në dobësimin e vetëdijes morale dhe zhvillimin e personaliteteve imorale ose dobësive morale.

Sot, socializimi kuptohet pak më gjerë se më parë, si një proces i dyanshëm: ndikimi i prindërve dhe anëtarëve të tjerë të familjes tek fëmija, por edhe ndikimi i fëmijës tek të moshuarit. Nga kjo rrjedh se identifikimi i ndërsjellë i afron fëmijët dhe të rriturit dhe kontribuon në mirëkuptimin e ndërsjellë dhe tejkalimin e kontradiktave në perceptimet dhe qëndrimet e të rinjve dhe të rriturve.

Metodat dhe teknikat e ndryshme në edukim, mënyra e theksimit dhe përcjelljes së normave morale që zbatohen në një mjedis të caktuar, arrijnë rezultate të ndryshme te individë të ndryshëm. Në mjediset patriarkale, ku kërkohet bindje, disiplinë, nënshtrim dhe nënshtrim ndaj vullnetit të plakut, formohet një personalitet ose autoritar i ngurtë ose lehtësisht i nënshtruar. Ndërkohë, edukimi humanist, që nënkupton shfaqjen e dashurisë, vëmendjes, mirëkuptimit të nevojave dhe marrëveshjes, krijon tek fëmija sjellje më autonome, liri në shprehje, në shprehjen e mendimit, në mënyrë që këto metoda të formojnë një personalitet më të lirë ose më kreativ në kuptimin etik.

Edukimi moral i fëmijëve është një detyrë dhe aftësi komplekse, e përgjegjshme dhe e rëndësishme, prandaj prindërit kanë një përgjegjësi të madhe në përmbushjen e kësaj detyre. Edhe pse nuk ka një formulë për edukimin, edukimi familjar duhet të jetë ende aktiviteti arsimor parësor. Prindërit duhet të angazhohen plotësisht në edukimin e fëmijëve të tyre. Sasia e kohës që një prind kalon me fëmijën e tyre nuk ka rëndësi parësore. Interesimi i duhur për fëmijën, aftësitë dhe arritjet e tij do të mundësojë ndërveprim optimist dhe të ngrohtë midis prindërit dhe fëmijës dhe një rezultat të favorshëm në ndërgjegjësimin etik të të riut.

Familja si një faktor i rëndësishëm social dhe etik

Familja është bashkësia e parë shoqërore në të cilën një person lind, fiton përshtypjet dhe njohuritë e tij të para dhe rritet në një person të pjekur, i cili, si akti i tij i parë shoqëror, planifikon të ndërtojë familjen e tij. Familja

është edhe mjedisi i parë moral dhe një shkollë etike për individin. “Njeriu nuk lind si qenie morale, me instinkt moral apo diçka të ngjashme, megjithëse, me siguri, ai ka një prirje të lindur, aftësi për t’u bërë qenie morale, për të krijuar dhe përvetësuar moral. Pra, njeriu mëson moralin, ai bëhet qenie morale me zhvillimin e tij gradual nga i porsalinduri në burrë.”⁶

Edukata morale në familje zë një vend shumë të rëndësishëm: “Me edukimin e parë moral, i cili i fut normat e para morale, njeriu vendoset në familje, përfshihet në proceset dhe marrëdhëniet e para shoqërore në të cilat morali shfaqet si rregullator i tyre, këtu për herë të parë pëson sanksion moral për shkeljen e detyrës morale etj.”⁷

Familja është një faktor edukativ i pazëvendësueshëm në shoqërizimin e fëmijës, në aftësinë e tij për të menduar, ndjerë dhe vepruar në frymën dhe sipas moralit të komunitetit që e rrethon. Marrëdhënia me komunitetin, disiplina e ndërgjegjshme, marrëdhënia me njerëzit e tjerë, humanizmi, shoqëria, miqësia, raporti me veten - fëmija i mëson këto që në ditët më të hershme të jetës në familje. Këtu vendosen bazat e cilësive morale të personalitetit dhe karakteristikat themelore të vullnetit dhe karakterit të personalitetit.

Fëmija duhet të ketë edhe disa detyra dhe përgjegjësi pune në familje, të cilat korrespondojnë me forcat dhe aftësitë e tij, të cilat do të rriten me të dhe do të shtohen. Është e nevojshme që fëmija të mësojë që në moshë të vogël të dojë punën, të respektojë punën e palodhur dhe për këtë arsye duhet të fitojë shprehitë më të nevojshme të punës. Në familje kjo shoqërohet me punë të palodhur, si një nga tiparet bazë të karakterit të tyre.

Familja është jashtëzakonisht e përshtatshme për realizimin e detyrave të edukimit moral, sepse është bashkësia e parë intime dhe shoqërore të cilës fëmija i përket në lindje dhe në të cilën ai socializohet. “Pa dashuri dhe emocione njeriu nuk mund të zhvillohet në qenie morale dhe familja në fakt është bashkësia që ia mundëson këtë. Familja, me qëndrimin e saj ndaj individit si një person i kompletuar, me të gjitha virtytet dhe të metat e tij, të cilat i njeh mirë, mund të përshtatë më së miri normën morale abstrakte me personin konkret dhe kështu t’i krijojë kushtet më të favorshme për ta respektuar atë.”⁸

Ndershmëria që karakterizon marrëdhëniet familjare u mundëson anëtarëve të rritur të familjes të dinë saktësisht se cila është gjendja e vetëdijes morale të fëmijës dhe të ndikojnë në zhvillimin e tij në mënyrën më të përshtatshme që ai të drejtohet në drejtimin e dëshiruar.

Humanizimi i marrëdhënieve presupozon barazi, mbi të gjitha në shoqëri, dhe sigurisht në familje. Në kuadrin e humanizimit të marrëdhënieve, barazia gjinore dhe emancipimi i gruas zë një vend të veçantë. Arritja e barazisë midis burrit dhe gruas dhe humanizimi i gjinive, në shoqëri dhe në

⁶ Д-р Радомир Лукић: Социологија морала, veprë e cituar, f. 429.

⁷ По ату.

⁸ По ату, f. 430.

familje, është një fakt që fëmija njohuritë e para për jetën i merr pikërisht këtu, nga prindërit, duke i zgjeruar dhe plotësuar ato gjatë edukimit dhe formimit të tij për jetën dhe punën.⁹

Edukimi për marrëdhënie të barabarta, njerëzore dhe etike është një proces i gjatë, i cili përfshin shkatërrimin e disa marrëdhënieve dhe privilegjeve tradicionale në familje, që është imperativ i mënyrës moderne të jetesës.

Veprimi etik dhe edukimi etik në familje

Qëllimi i edukimit moral është zhvillimi i personalitetit: “Edukimi moral nënkupton një proces të formësimit moral të personalitetit, një proces të formimit të individit në një personalitet shoqëror, në përputhje me qëndrimet e pranuar morale dhe etike.”¹⁰

Veprimi dhe edukimi etik në familje duhet të kenë përmbajtjen dhe qëllimet e veta specifike: “Përmbajtja, dhe për rrjedhojë edhe qëllimi i edukatës morale, përcaktohet nga normat morale që mbizotërojnë ose po dalin në shoqëri.”¹¹

Duke vepruar e vetme, së bashku me të gjithë faktorët e tjerë edukativë, familja duhet të luajë rolin e saj të rëndësishëm në edukimin e individit, për ta pajisur atë për jetën, punën dhe veprimin moral. Deri në çfarë mase familja do të jetë në gjendje të realizojë këtë qëllim dhe detyrat e saj do të varet kryesisht nga shkalla në të cilën ajo është formuar në një bashkësi të vërtetë familjare, e cila varet nga disa supozime:

- Cilësitë pozitive njerëzore të prindërve dhe autoriteti i tyre. Është shumë e rëndësishme se çfarë qëndrimi kanë prindërit ndaj realitetit, ndaj njerëzve të tjerë, ndaj punës etj.;

- Marrëdhënie të shëndetshme njerëzore, dashuri reciproke, mirëkuptim dhe respekt ndërmjet anëtarëve të familjes;

- Minimumi i nevojshëm i kulturës pedagogjike të prindërve, kuptimi i duhur i rolit të edukatorit dhe i detyrave të edukimit nga prindërit. Prindërit si edukatorë duhet të kenë njohuri themelore dhe thelbësore për qëllimet dhe detyrat e edukimit, si dhe kushtet, rrugët dhe mjetet me të cilat mund t'i arrijnë ato. Është e rëndësishme të kemi gjithmonë parasysh se ata kanë një përgjegjësi morale, para vetes dhe përpara komunitetit më të gjerë, për edukimin e fëmijëve të tyre dhe se detyra e tyre si edukatore është një nga më të rëndësishmet dhe më të përgjegjshmet, dhe se edukimi me shembull personal është gjithmonë më i përshtatshmi;

- Njohuri për zhvillimin psiko-fizik të fëmijës dhe nevojat e tij/saj;

⁹ Carol Alderman: A Curriculum for The Development of Character, EHV, England, 1996.

¹⁰ D-r Ante Vukasović: Moralni odgoj, Izdavačko poduzeće Liber, Zagreb, 1974, f. 19.

¹¹ Moralni odgoj, in: Pedagogija, vëllimi II, red. Ljubomir Krneta, Nikola Potkonjak dhe dr., Matica Hrvatska, Zagreb, 1969, f. 375.

- Kushte të favorshme materiale dhe shëndetësore e higjienike. Familja duhet të ketë një shtëpi të shëndetshme, të ketë një dietë të shëndetshme dhe të mbajë higjienën personale dhe shtëpiake si parakushte bazë për jetën dhe zhvillimin normal;

- Kushtet e favorshme për jetën kulturore të familjes. Këto kushtëzohen edhe nga niveli kulturor dhe etik i prindërve, si dhe nga mjetet për rritjen e kulturës në familje: gazetatat, librat, radio, TV, vizitat në teatër, kinema, koncerte etj., komunikimi me miqtë dhe njerëzit e tjerë, përfshirja aktive në sport etj.

Nëse të gjitha këto kushte janë të favorshme, mundësitë për realizimin e detyrave edukative në familje janë më të mëdha.

Familja dhe institucionet arsimore

Familja është njësi themelore dhe institucionet shkollore - arsimore (fillore) janë organizata shtesë që e ndihmojnë në kryerjen e funksioneve të saj jetësore dhe edukative. Për shembull, organizata parashkollore është, në fakt, mjedisi i parë i rëndësishëm i jashtëm shoqëror në të cilin fëmija fillon të lëvizë jashtë familjes, në një botë të panjohur, si i barabartë mes të barabartëve, në të njëjtat kushte si gjithë të tjerët. “Aty nuk tregohet më butësi, dashuri dhe vëmendje familjare, nuk kujdeset për të sikur të ishte diçka e çmuar - ai ekspozohet ndaj vlerësimit të ashpër objektiv dhe trajtimit indiferent dhe utilitar nga miqtë e tij në lojë dhe argëtim.”¹² Për herë të parë, fëmija e gjen veten përballë tundimeve të mëdha, në një luftë për të mbrojtur interesat e veta ose për prestigjin, kërkesat e rrepta dhe provat e tij. Fëmija është i ekspozuar ndaj kërkesave morale më të rrepta dhe kërkohet të respektojë një rend shoqëror më të gjerë, në të cilin ka një hierarki të ngurtë dhe konflikte, dhe jo vetëm barazi dhe dashuri si në familje, ku krijohen liderë dhe vendosen kërkesa etike. Fëmijës i mësohet një moral i ri, duke u bërë njëkohësisht një subjekt i pavarur, pa mbrojtje të drejtpërdrejtë familjare, me lirinë dhe përgjegjësinë e tij. Megjithatë, “kujdesi social për fëmijët dhe përgjithësimi i funksioneve të familjes në asnjë mënyrë nuk nënkupton çlirimin e familjes nga detyrimet e saj të rëndësishme sociale dhe të tjera, as marrjen e tyre nga shoqëria, por përkundrazi nënkupton një shpërndarje të duhur të detyrave ndërmjet familjes dhe institucioneve sociale.”¹³

Ndër institucionet arsimore që kujdesen për fëmijët parashkollorë janë: çerdhet, kopshtet dhe institucionet parashkollore. Ndihamë në këto dozohet sipas nevojave të familjes. Për këtë arsye bashkëpunimi ndërmjet këtyre institucioneve dhe prindërve është shumë i rëndësishëm, në formën e: bisedave individuale joformale ndërmjet edukatorëve dhe prindërve; mbledhjet e prindërve në grup; ngjarje dhe festime; pjesëmarrja e prindërve në rregullimin

¹² Д-р Радомир Лукић: Социологија морала, вепër e cituar, f. 433-434.

¹³ Bosiljka Đorđević: Savremena porodica i njena vaspitna uloga, вепër e cituar, f. 115.

e ambienteve etj., qëllimi i të cilave është kujdesi sa më i suksesshëm për fëmijët dhe edukimi i të riut. Në organizatat parashkollore synimi i planeve dhe programeve të posaçme është, në varësi të moshës së fëmijëve, nxitja e zhvillimit të funksioneve intelektuale dhe futja e tyre në sferën morale të edukimit të ndjenjave, marrëdhënieve të ndërsjella me moshatarët dhe të moshuarit, elementet e mirësjelljes dhe detyrimeve elementare.

Mënyra moderne e jetesës dhe tendencat moderne arsimore kërkojnë që fëmija të kalojë shumë kohë në shkollë. Në arsimin fillor dhe të mesëm, çdo i ri kalon 13 vjet në shkollë, nga momenti i hyrjes deri në moshën madhore. Sot, ndikimi njohës i shkollës tek nxënësit, ndryshe nga dikur, nuk është unik, pasi ajo nuk është më burimi kryesor i njohurive, por një nga shumë, krahas medias, letërsisë, llojeve të ndryshme të kurseve dhe aktiviteteve të specializuara, muzeve etj. Megjithatë, shkolla është ende një institucion unik që në mënyrë të organizuar, sistematike dhe në rrjedhën e një procesi unik, kuptimplotë, serioz, të respektueshëm dhe afatgjatë, i mëson të rinjtë, monitoron dhe vlerëson nivelin e arritjeve të tyre në fusha të ndryshme, duke i edukuar ata, domethënë merr pjesë drejtpërdrejt në formimin e personalitetit të fëmijëve dhe të rinjve dhe në ndërtimin e moralit dhe të jetës së tyre.

Shkolla pritet të jetë po aq interesante, sipas disa autorëve, si mediat e reja (si p.sh. televizioni), por është më e lehtë për mediat të jenë interesante dhe tërheqëse, pasi ato nuk janë të detyrueshme, dhe shkolla pritet të japë rezultate, dhe me shumë precizitet, të cilat duhet të demonstrohen. Me gjithë rrethanat dhe vështirësitë, shkolla përfaqëson një faktor të fortë dhe afatgjatë arsimor dhe etik, i dyti vetëm pas familjes, në socializimin e fëmijëve dhe të rinjve, prandaj bashkëpunimi mes familjes dhe shkollës është i një rëndësie të madhe.¹⁴

Forcat dhe mundësitë e eduksuar të familjes nuk janë më të mjaftueshme dhe në rrethanat moderne të jetës nuk mund të plotësojnë nevojat e mëdha arsimore të njeriut modern.¹⁵ Mënyra moderne e jetesës, në kushtet e ngarkimit të prindërve, me detyrimet e tyre të punës dhe me ambiciet personale për avancim në punë, kërkon që shkolla të marrë një pjesë të përgjegjësisë për edukimin.¹⁶

Për të siguruar kushte të favorshme për humanizimin e personalitetit, për të monitoruar punën dhe zhvillimin e nxënësit, për të monitoruar rezultatet e përparimit të tij, dy faktorët më të rëndësishëm arsimor, familja dhe shkolla, duhet të përpiqen bashkërisht për një bashkëpunim më të suksesshëm. Ndër të tjera, ata duhet të japin dashuri në sasi të pakufizuar, duke qenë vazhdimisht të vetëdijshëm se në dashuri etika gjen frymëzimin e saj më të madh dhe me një qëllim të vetëm themelor: të ndikojë edukativisht në personalitet në

¹⁴ Për gjithë sistemin e këtij bashkëpunimi shiko më gjerësisht në librin: Dr Petar Mandić: Saradnja porodice i škole, Sarajevo, 1975.

¹⁵ Shiko te: Dr Milica Bergant: Promene porodice i problemi porodičnog vaspitanja, Beograd, 1973.

¹⁶ D-r Branko Rakić: Osnova vaspitnog rada, Sarajevo, 1974.

procesin e zhvillimit të tij, në mënyrë që i riu të bëhet një personalitet i virtytshëm dhe i qëndrueshëm. “Dashuria dhe etika flasin së bashku me zërin e unitetit më të lartë, në të cilin pastërtia e dashur shkrihet me ndershmërinë morale, duke e bërë individin një qytetar të denjë të shoqërisë së tij dhe të botës, i cili jeton i plotësuar me justifikimin e ekzistencës së tij dhe me shpresën se e gjithë bota do të ndjekë shembullin e tij dhe kështu do të kënaqë thirrjet e larta të Zotit për njeriun për dhembshuri, për hapjen e problemeve të vetvetes dhe respektimin e shpirtit të të tjerëve.”¹⁷

Në botën moderne sot, shpesh theksohet se është e nevojshme që dashuria dhe energjia pozitive të mbizotërojnë në botë, që ato të bëhen njëkohësisht motori i saj. Mendimet pozitive dhe sjellja pozitive nuk janë vetëm forca lëvizëse e qytetërimit njerëzor, por ato janë edhe baza e kulturës, paqes, mirëkuptimit reciprok dhe solidaritetit mes njerëzve dhe i çojnë ata drejt një jete më të lumtur dhe më të këndshme.

Conclusion

Teaching is one of the most cherished and important activities in the world. It opens the world to the young, and adults invest their deepest concerns in it for the sake of future generations. This is why pedagogical work becomes the focus of people's ideals-both for those who teach and pass on a deep love for life, and for those who are being formed into individuals who will contribute to humanity in the years and decades to come. Within pedagogical activity, the most essential and valuable things take place: those who educate young people do so with the belief that they are carrying out the most important task of the human species, and those who teach see these as the most meaningful moments of their lives.

These high words apply equally to both components of pedagogical activity-teaching and education. Both learning and the shaping of personality, understanding facts and the laws that govern many things, as well as learning behavioral rules and norms, are essential parts of a young person's full development. Both fundamental aspects of pedagogical work are equally important, as they serve as a necessary contribution to the youth's understanding of life. Without knowledge and skills, they will not be able to understand the world and its processes, nor be capable of working and navigating the complex practical and economic realities of the modern world. Without an understanding of values, without accepted moral principles and norms, without the ability to distinguish right from wrong, the youth will lose their way in the social, political, and ethical labyrinths of humanity. Therefore, education and ethical upbringing are essential factors in their development-a solid

¹⁷ Светлана Пенева - Весна Бибоска: Семејството - училиште на љубовта (11), Nova Makedonija, Shkup, 22 januar 2001.

foundation for their psychological structure, creative activity, and proper ethical behavior.

Ethical education today contributes to this effort as a specific form of pedagogical activity in which knowledge of morality is interwoven with the moral self-development of the individual. In it, learning about ethical values is directed toward building an ethical framework, while ethical examples and analysis serve as a path toward the young person's self-understanding as a creative subject. The goal of Ethical Education is to cultivate in young people the will to have good thoughts, good intentions, and good deeds, which form the basis for humanity's emerging universal ethical needs and aspirations.

Didactic and methodological research is of great interest because it delves into the heart of the educational concept and the methods of applying it. This is just as important in ethical education. Ethical education is at once a form of philosophical education, a way of teaching ethics, and a type of moral upbringing. In all of these, didactics plays a crucial role, as it shows how complex and responsible the knowledge about the world, humanity, and life truly is-and how it can be translated into effective pedagogical action. Since ethics is at the core of this new educational form, in this context, education becomes teaching and teaching becomes education. The main topics here are ethical values and how they are evaluated, the essence and significance of moral norms, the distinction between right and wrong, good and evil, and the development of knowledge, will, direction, and ambition in young people to participate-individually and as a generation-in the ethical building and improvement of the world.

This challenging, responsible, and noble task can only be fulfilled by responsible teachers, rich in qualities and ethical virtues, who can open the world of Ethics to young people through the strength of their own character. Therefore, the personal qualities of teachers are a central part of the didactic planning in Ethics. Ethics lesson planning is based on them; the organizers of Ethical Education rely on them; parents, scholars, and educational authorities call on them; and students look up to them.

In this complex, fascinating, and important topic of pedagogical work, we have tried to contribute with this academic paper, based on pedagogical research and reflection, drawing from the ideas of educational philosophers and summarizing our modest experience-and that of our close colleagues-in the field of Ethical Education, with whom we collaborate in this new form of educating and raising young people.

Considering that education is a complex process, I believe that the family has been, is, and must continue to be a very important factor in the upbringing of new generations. In particular, it must play a special role in ethical education, as the challenges and confrontations faced by today's youth are more intense than ever.

Recensentë:

Doc. dr. Gëzim Xhambazi

Doc. dr. Teuta Jusufi Bajrami

Bibliografia:

Adamçevska, S.: Disa aspekte të edukimit profesional për mësuesit e të ardhmes, Buletini vjetor i Fakultetit Filozofik të Universitetit “Shën Kirili dhe Metodi”, Shkup, 1998.

Adler, A.: Psikologji individuale, Matica Srpska, Novi Sad, - Prosveta, Beograd, 1984.

Alderman, C.: Një Kurrikulë për Zhvillimin e Karaktereve, EHV Promovimet, The Glen Cuckoo Hill, Pinner, Angli, 1996.

Ampov, B. - Poposki, K.: Planifikimi dhe përgatitja e mësimeve, RZUOV, Shkup, 1975.

Andreev, A. T.: Cilësitë personale të mësuesit dhe roli i tij edukativ, Universiteti i St. Kirili dhe Metodi”, Fakulteti Filozofik, Shkup, 1998.

Appignanesi, R.: Etika për fillestarët, Londër, 1996.

Alberoni, F.: Arsyet për të mirën dhe të keqen, Garzanti, Itali, 1981.

Arijes, F.: Moshat e fëmijërisë, Instituti për Tekste dhe Burime Mësimore, Beograd, 1989.

Aristoteli: Etika e Nikomakut, Kultura, Beograd, 1970.

Aristoteli: Politika, Kultura, Beograd, 1970.

Arsovska-Nestorovska, T., K.: Bashkëpunimi shkollë-prindër, Universiteti i St. Kirili dhe Metodi”, Instituti për hulumtime Sociologjike dhe politiko - juridike, Shkup, 1997.

Babić, G.: Metodatat në mësimdhënie, Instituti për Botime Tekstesh, Sarajevë, 1973.

Bergant, M.: Ndryshimet familjare dhe problemet e edukimit familjar, Beograd, 1973.

Besse, H. - Galisson, R.: Polémique en didactique, CLE International, Paris, 1980.

Boev, B.: Mësues për arsim. Roli i edukimit në jetë, pushtet dhe Jeta, Burgas, 1994. Bosanac, G.: Sfidat arsimore, Školske novine, Zagreb, 1983.

Bloom, B.: Taksonomia ose klasifikimi i qëllimeve arsimore dhe trajnimi,

Brida, Marija: Pavao Vuk-Pavlović - njeriu dhe puna, Instituti i Filozofisë, Universiteti i Zagreb, Zagreb, 1974.

Čehok, I.: Filozofia e Edukimit. Përzgjedhja e teksteve të shkrimtarëve kroatë, Školska knjiga, Zagreb, 1977.

Čehok, I. - Koprek, I.: Etika: Doracaku i një disipline, Školska knjiga, Zagreb, 1996.

- Damjanovski, A.: Nxënësi në mësimdhënie, punë arsimore, Shkup, 1989.
- Damjanovski, A.: Individualizimi i mësimdhënies, Punë edukative, Shkup, 1993.
- Delchet, R. - Lèon, A. - Vial, J.: Lecons de pèdagogie, Paris, 1969.
- Dirkem, E.: Edukimi dhe Sociologjia, Instituti për Tekste dhe Mjete Mësimore, Beograd, 1981.
- Dewey, J.: Edukimi dhe Demokracia, Hyrje në Filozofinë e Edukimit, Obod, Cetinje, 1953.
- Dordjević, J.: Edukimi intelektual dhe shkolla bashkëkohore, Svjetlost, Sarajevë - Instituti për tekste dhe mjete mësimore, Beograd, 1990.
- Gjorgjeviq, B.: Familja moderne dhe roli i saj edukativ, Prosveta, Beograd, 1985.
- Gjuriq, M.: Historia e Etikës Helenike, Instituti për Tekste dhe Mjete Mësimore, Beograd, 1987.
- Furlan, I.: Prezantimi, testimi dhe vlerësimi i studentëve, Školska knjiga, Zagreb, 1964.
- Furlan, I.: Të mësuarit si komunikim, PKZ, Zagreb, 1967.
- Furlan, I.: Psikologjia e mësimdhënies, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Galisson, R.: La suggestion dans l'enseignement, CLE International, Paris, 1983.
- Gogoska, L.: Përmbajtje edukative për klasën e udhëheqësit të kursit paralel për arsim fillor dhe i mesëm, Zvezda, Shkup, 2000.
- Gocevski, T.: Menaxhimi arsimor, Thesari i Maqedonisë, Kumanovë, 1997.
- Herlock, E.: Zhvillimi i fëmijës, Shtëpia botuese e teksteve shkollore, Beograd, 1956.
- Perspektiva novatore mbi edukimin moral, Fondacioni Ndërkombëtar Arsimit, Nju Jork, 1999.
- Jaeger, V.: Paideia. Formimi i Njeriut Grek, Bashkësia Letrare e Novi Sadit, 1991.
- Joksimović, Sn.: Rinia në shoqërinë e bashkëmoshatarëve, Instituti për Kërkime Pedagogjike - Arsimi, Beograd, 1986.
- Kant, I.: Traktat mbi Pedagogjinë, Shtypshkronja Davidović-Pavlović dhe Friends, Beograd, 1922.
- Kant, I.: Mosmarrëveshja e fakulteteve - Pedagogji, bot. "Hristo Botev", Sofje, 1994. Kant, I.: Rritja e fëmijëve, Prosveta, Beograd, 1995.
- Kant, I.: Kritika e arsyes praktike, përkthyer nga Dr. Kiril Temkov, Metaforum, Shkup, 1993.
- Kamenov, E.: Programe eksperimentale për arsimin e hershëm, Instituti për tekste shkollore dhe mjete mësimore, 1982.

- Kamçeva-Lakinska, B.: Puna e pavarur e studentit në mësimdhënie, Daskal Kamçe, Kavadar, 1996.
- Karapencev, .: Etika Pedagogjike, Shtëpia Botuese Universitare “Shën. St. Kirili dhe Metodi”, Veliko Tërnovo, 1993.
- Keramiçieva, R.: Psikologjia - në arsim dhe edukim, Prosvetno vepër, Shkup, 1996.
- Klimenti i Ohrit: Jeta, Letrat, Mësimet, Libri maqedonas, Shkup, 1974.
- Knezheviq, M.: Edukimi përmes punës për punë, GRO “Nikola Nikolić”, Kragujevc, 1980.
- Comenius, J.: Didaktika e Madhe, Unioni i Shoqërive Pedagogjike të Jugosllavisë, Beograd, 1954.
- Kostova, M.: Mbingarkesa e studentëve, Prosvetno delo, Shkup, 1993.
- Krkljuš, S.: Teknologji arsimore dhe mësimdhënie moderne, NIRO, Misao, Novi Sad, 1986.
- Krmeta, Lj. - M. Potkonjak - N. Potkonjak: Pedagogjia, Shtëpia Botuese Teksti shkollor i SR Serbisë, Beograd, 1965.
- Krstevska-Stanković, M.: Vëzhgim objektiv i orës së planifikuar, Instituti Pedagogjik i Maqedonisë, Shkup, 1998.
- Krishnamurti, D.: Nevoja e ndryshimit, Novi Sad, 1986.
- Lazaroski, J.: Sjellje altruiste dhe agresive, Matica makedonska, Shkupi; Melburn, 1997.
- Lazaroski, J.: Bazat e psikologjisë pedagogjike, Universiteti “Shën. Kirili dhe Metodi”, Shkup, 1980.
- Lozanovski, J.: Edukimi etik në shkollat e mesme në Republikën e Maqedonisë, Punimi i magistraturës (mentor Dr. Kiril Temkov), Studime pasuniversitare në Institutin Filozofik, Fakulteti Filozofik, Shkup, 1999.
- Lozanovski, J.: Format e punës, metodat dhe mjetet e mësimdhënies në Etika në shkollat e mesme, Disertacioni i doktoraturës (mentor Dr. Kiril Temkov), Fakulteti Filozofik, Shkup, 2001.
- Lukiq, R.: Sociologjia e moralit, Libër shkencor, Beograd, 1976.
- Mandiq, P.: Bashkëpunimi ndërmjet familjes dhe shkollës, Sarajevë, 1975.
- Mandiq, S.: Motivimi për suksesin shkollor, Školske novine, Zagreb, 1989.
- Marinković, J.: Ese mbi filozofinë e arsimit, Školske novine, Zagreb, 1987.
- McIntair, A.: By the Doblesta, Tabernacle, Shkup, 1998.
- Mil, X. S.: Për lirinë, Epoha, Shkup, 1996.
- Mlladenović, M.: Bazat e Sociologjisë Familjare, Administrata Bashkëkohore, Beograd, 1977.
- Moskowitz, G.: Kujdesi dhe ndarja në klasën e gjuhëve të huaja, Boston, 1978.
- Mužić, V.: Teste njohurish, Školska knjiga, Zagreb, 1961.
- Mužić, V.: Kompjuteri në transformimin e shkollave, Školska knjiga, Zagreb, 1987.
- Mužić, V.: Mësimdhënia e programuar, Školska knjiga, Zagreb, 1968.

- Neil, S. A.: Fëmijët e lirë të Summerhill, Metem, Beograd, 1988.
- Palmade, G.: Metodot e Les në pedagogji, Presses universitaires de France, Paris, 1955
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English nga Jonathan Crowther, Oxford University Press, 1995.
- Pavićević, V. - Živadinović, P. - Šefer, B.: Biseda mbi etikën dhe socializmin, Libri Kombëtar, 1978.
- Pedagogjia, I-II, bot. Ljubomir Krneta, Nikola Potkonjak dhe të tjerë, Matica Hrvatska, Zagreb, 1969.
- Enciklopedia Pedagogjike, vëllimet 1-2, redaktuar nga Dr. Nikola Potkonjak dhe Dr. Šimleša, Beograd, Zagreb etj., 1989.
- Arsimimi dhe aftësimi i përhershëm i mësuesve, Rijekë, Fakulteti Pedagogjik, 1982. Peneva, Svetlana - Vesna Bibovska, Familja - Shkolla e Dashurisë, serial në 13 këste, "Maqedonia e Re"; Shkup, 10-24 janar 2001.
- Pestaloci, J. H.: Si i mëson Gertruda fëmijët e saj, Prosveta, Beograd, 1946.
- Petrov, N.: Ndikimi i arsimit parashkollor në suksesin në shkollën fillore shkolla, në: Edukimi dhe kujdesi për fëmijët parashkollorë në shoqërinë jugosllave, Beograd, 1979.
- Platoni: Dialogjet, Kultura, Shkup, 1994.
- Platoni: Joni - Festë - Fedrus, Kultura, Beograd, 1970.
- Poposki, K.: Mësues i suksesshëm, punëtor arsimor, Shkup, 1998.
- Poposki, K. - Stojanovski, Z.: Teste njohurish, Prosvetno delo, Shkup, 1984.
- Rakiq, B.: Bazat e punës arsimore, Sarajevë, 1974.
- Raths, L.- Wassermann, S.- Jonas, A.- Rothstein, A.: Teaching for thinking, Charle E. Merrill Company Columbus, Ohio, 1967.
- Rizova, M.: Mësues sipas "masës" së nxënësve, "Prosvetno delo", 1997, Nr. 4. Ristevska, S.: Qëndrimi i mësuesit ndaj personalitetit të nxënësit, Instituti Pedagogjik i Maqedonisë, Shkup, 1998.
- Rosenholtz, J. S.: Teachers' Workplace, Teachers College, Nju Jork, 1989.
- Savater, F.: Etika si dashuri për veten, Editori Laterza, Figli Spa, Romë-Bari, 1988.
- Singer, P.: Si të jetojmë: Etika në një epokë të interesit vetjak, Librat Prometheus, Nju Jork, 1995.
- Slavenska, S.: Vlerësimi dhe risitë arsimore në Republikën e Maqedonisë, në përmbledhjen e punimeve: Vlerësimi i arritjeve të nxënësve, Ministria e Arsimit dhe Shkencës, Byroja për Zhvillimin e Arsimit - Departamenti për vlerësim, Shkup, 2001.
- Šimleša, P.: Shkaqet e krizës së funksionit arsimor të shkollave, "Puna pedagogjike", Revista e çështje pedagogjike dhe arsimore, nr. 3-4, Zagreb, 1974.
- Fletë nga historia e pedagogjisë. Libër mësuesi për shkollat e formimit të mësuesve, Arsimi, Beograd, 1947.
- Takašmanova-Sokolovska, T.: Zhvillimi kognitiv dhe vetë-imazhi në periudha e adoleshencës, Grafohartija, Shkup, 1998.

- Temkov, K.: Etika. Dhjetë ligjërata radiofonike, Epoha, Shkup, 1998.
- Temkov, K.: Etiketa sot, Epoha, Shkup, 1999.
- Temkov, K.: Fjalor etik për të rinjtë, Daskal Kam~e, Kavadar, 2001.
- Temkov, K.: Etika për të rinjtë, (Mësime nga mësimdhënia eksperimentale nga Etika), Vepra maqedonase, Shkup, 1998-1999.
- Todorova, I.: Mësuesi krijues dhe tendencat e reja në arsim. Shkolla moderne dhe sfidat e saj, Prosvetno delo, Shkup, 1995.
- Todorova, I.: Zgjojeni mendjen tuaj krijuese, Doger, Shkup, 1994.
- Tofović-Čamilova, M.: Letërsia artistike dhe ndjenjat pedagogjike, Metaforum, Shkup, 1995.
- Thiroux, J.: Etika, Teoria dhe Praktika, Nju Xhersi, 1998.
- Thapar, R.: Ndhima pamore në edukimin bazë dhe zhvillimin Komuniteti, UNESCO, 1959.
- Tulmin, S.: Hulumtim mbi vendin e arsyes në etikë, Nolit, Beograd, 1970.
- Vejnoviq, N.: Historia e filozofisë, Libri shkollor, Zagreb, 1966.
- Viano, C. A.: L'etica, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 1981.
- Vujčić, V.: Kontradiktat në edukimin moral, Školska knjiga, Zagreb, 1981.
- Vuk-Pavlović, P.: Filozofia e Edukimit, Kroat University Press, Zagreb, 1996.
- Vuk-Pavlović, P.: Kreativiteti dhe estetika muzeale, Metaforum, Shkup, 1994.
- Vuk-Pavlović, P.: Politika, Arsimi, Feja. Ligjërata e mbajtur në VIII Kongresi Ndërkombëtar Filozofik në Pragë, Shtypshkronja Grafika, Zagreb, 1934.
- Vuk-Pavlović, P.: Personaliteti dhe edukimi, Tipografia, Zagreb, 1932.
- Vuk-Pavlović, P.: Vetëdija kulturore, dituria dhe edukimi, Procedura vjetore e Fakulteti Filozofik në Shkup, Shkup, 1960.
- Vuk-Pavlović, P.: Rritja, edukimi dhe aftësimi, Zagreb, 1939.
- Vuk-Pavlović, P.: Në kufijtë e maturisë arsimore, Zagreb, 1936.
- Vuk-Pavlović, P.: Arsimi sot, "Bashkëkohore", Shkup, 1959, 5.
- Vukasović, A.: Edukata morale, Liber, Zagreb, 1974.
- Vukasović, A.: Etika, morali, personaliteti. Edukimi moral në teorinë dhe praktikën e edukimit, Libër shkollor - Instituti Filozofik dhe Teologjik, Zagreb, 1993.
- Zarevski, D.: Filozofia e edukimit të Pavao Vuk-Pavlović, Punimi i magistraturës (mentor Dr. Kiril Temkov), Studimet pasuniversitare në Instituti Filozofik, Fakulteti Filozofik, Shkup, 2001.
- Žlebnik, L.: Histori e përgjithshme e arsimit dhe ideve pedagogjike, Naučna knjiga, Beograd, 1970.
- Warnock, M.: Etika që nga viti 1900, Oxford University Press, 1995.
- Yankelovich, D.: Rregulla të reja: Kërkimi i Vetë-përmbushjes në botë të vlerave të përmbysura, libri shkollor, Zagreb, 1994.